

KARLSTADMODELLEN

Af: Helle Couppé, certificeret vejleder i Karlstadmodellen og talehørelærer i PPR i Roskilde og Ellen Bjerre Jensen, certificeret vejleder i Karlstadmodellen og talehørelærer i PPR i Køge.

”Karlstadmodellen er en model til sprogtræning for personer med sprog- tale- eller kommunikationsforstyrrelser.

Modellen har gennem mange år været anvendt i Sverige såvel som i øvrige nordiske lande..

I fokus for Karlstadmodellen står børn, unge og voksne som har eller kan forventes at få vanskeligheder i samfundet som følge af manglende sprogfærdigheder.

Karlstadmodellen tilbyder uddannelse, vejledning og materiale til sprogtræning for mennesker, som indgår i nærmiljøet omkring en person med sprogudviklingsbehov”.

(Fra folder om Karlstadmodellen, www.karlstadmodellen.se)

I denne artikel vil tankerne bag Karlstadmodellen blive udfoldet, ligesom indholdet i netværkssamarbejdet og sprogtræningen belyses. En case beskriver, hvad Karlstadmodellen har betydet for en ung mand og hans familie.

Hvorfor skriver vi denne artikel?

Iréne Johansson var d. 21.10 09 inviteret til Roskilde for at holde en forelæsning over emnet:

”Taleudvikling og taletræning”.

Der var så stor interesse for forelæsningen, at den blev dubleret – og der var tilhørere fra Danmark, Island, Norge og Sverige.

I forbindelse med forelæsningen blev vi kontaktet af Specialpædagogisk forening, som ønskede en artikel om Karlstadmodellen. Det er vores indtryk, at der i Danmark bliver arbejdet meget forskelligt med Karlstadmodellen. Vi ønsker med denne artikel at belyse bredden, menneskesynet og sammenhængen i modellen.

Iréne Johansson indledte stærkt og smukt sin forelæsning med at skitsere, hvordan sprog både kan være en bro, der forbinder mennesker og en mur, der adskiller dem. Et menneske kan være spærret inde bag meget snævre (sprog)mure, der fastholder dette menneske og undertrykker dets udviklingsmuligheder. Iréne Johansson opfordrede os til at sprænge murene, bygge broer og sigte mod stjernerne – for alle mennesker.

Hvem er Iréne Johansson?

Iréne Johansson er professor i fonetik fra Umeå Universitet, professor i specialpædagogik fra Karlstad Universitet og desuden doktor i fonetik. Hun har i mere end 30 år forsket og udøvede udviklingsarbejde omkring mennesker med alvorlige sproglige funktionsnedsættelser.

Hun har gennem sin forskning og tætte samarbejde med familier erfaret, hvor stor betydning sproget har for den kognitive udvikling, personlighedsudviklingen og livskvaliteten.

Iréne Johansson er nu pensioneret fra Karlstad Universitet, men er fortsat frontkæmper for mennesker med alvorlige sprogforstyrrelser. Iréne Johansson har i de sidste år foruden sine forelæsninger i Norden koncentreret sig om at uddanne andre til at vejlede i Karlstadmodellen.

Karlstadmodellen

Karlstadmodellen er ikke en statisk model, men skal snarere forstås som en dynamisk tænke måde (en "tankemodel") om sprogudvikling. Karlstadmodellen er praksisrelateret og bygger både på forskning om normale børns sprogudvikling og på forskning omkring sprogudviklingen hos børn med store kommunikative og sproglige funktionsnedsættelser. Ligeværdighed, inklusion, familiecentrering og empowerment er nøgleord i tænkningen.

Modellen er på samme tid bredt favnende og meget detaljeret. Bredden i modellen viser sig ved, at mennesket med sproglige funktionsnedsættelser hele tiden sættes ind i en menneskelig, sproglig og samfundsmæssig sammenhæng og at der arbejdes med sproget som helhed. På samme tid arbejdes der i modellen meget detaljeret med sprogets byggesten, som ligger til grund for indholdet i sprogtræningen og det materiale, der er udviklet i forbindelse med modellen.

Humanistisk grundsyn

Alle mennesker har ret til at være en del af en familie, et lokalsamfund og samfundet generelt. Sproget er et redskab til at kunne deltage i demokratiet. Det har betydning for et samfund, når en gruppe mennesker ikke gives muligheden for at udtrykke sig.

Iréne Johansson fremhæver vigtigheden af at betragte mennesker med alvorlige funktionsnedsættelser som aktive subjekter. Hun diskuterer det samfunds- og menneskesyn, som stadig påvirker praksis i forhold til mennesker med funktionsnedsættelser. Det menneskesyn, der gør mennesker med funktionsnedsættelser til objekter. Hun mener ikke, at individet har udviklingsmuligheder i et passe/pleje/omsorgsperspektiv, hvor mennesket med funktionsnedsættelser opfattes som et passivt objekt, som trænes af eksperter.

I bogen: *"Konsten at vara Snäll"* af Stefan Einhorn beskrives den personlige egenskab "ubuntu", som stammer fra Sydafrika, og som Desmond Tutu har introduceret. Hvis man besidder "ubuntu" *"...er man generøs, gæstfri, venlig, betænksom og har indfølelse. Man er åben og tilgængelig for andre, anerkender andre, føler sig ikke truet af, at andre er dygtige og gode. For han eller hun har en indre styrke, som beror på, at han eller hun hører hjemme i en større sammenhæng"* s. 201, Einhorn (2005).

Begrebet "ubuntu" beskriver etikken i Karlstadmodellen fint. I dette begreb findes et menneskesyn om *"at ville den anden"*, som også er fundamentalt i Karlstadmodellen.

Sproget er en grundlæggende menneskelig rettighed

Alle mennesker er sociale, ligeværdige og har ret til medindflydelse. Alle mennesker besidder potentiale for udvikling. Mennesker med funktionsnedsættelser har også ret til selvstændighed og

magt over deres liv, så de ikke undertrykkes, fordi de ikke kan udtrykke tanker, følelser og behov. I Karlstadmodellen anses sprogræning således som en slags frihedskamp, som vi må føre sammen med de personer, der ikke har magt og redskaber til at føre den alene. Kampen skal føres i den hverdag, som de berørte mennesker færdes i. Et af de vigtigste redskaber i kampen er nemlig sproget, og det læres i samspil og kommunikation i det miljø man vokser op i.

Sammenhængen mellem kommunikation, sprog og tale i Karlstadmodellen udtrykkes i fig. 1, som illustrerer, at sprog og tale er indlejret i kommunikationen og læres i samspillet.

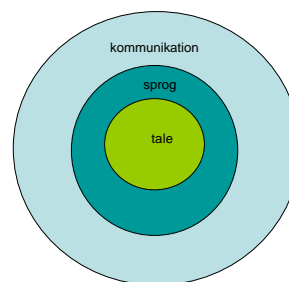
Sproget er et system af symboler, som repræsenterer vores virkelighed og hverdag. Sproget består af indhold form og anvendelse (fig. 2), hvor:

Indholdet forstås som begreber og deres betydning, hændelser, handlinger, oplevelser, følelser og fantasi. For at begribe indholdet må vi have erfaringer med og viden om verden.

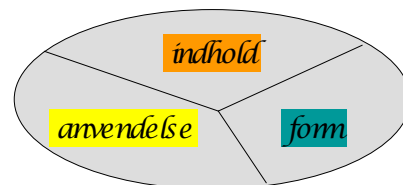
Formen forstås som talesproget, tegn til tale, tegnsprog, bliss, skriftsprog osv. For at beherske formen, må vi have erfaringer med og viden om sprogets enheder, regler og systemer.

Anvendelsen forstås som pragmatikken. Hvordan man bruger sit sprog, får sit budskab igennem og påvirker andre med sit sprog og lader sig påvirke. For at blive gode til at anvende sproget må vi have erfaring med og viden om den sociale verden.

Hvis vi skal blive kompetente sprogbrugere, må vi have viden om alle 3 dele af sproget. De tre dele skal forenes til en sammenhængende helhed.

Figur 1 (Johansson)

Figur 2:
Lahey

Netværkssamarbejde i Karlstadmodellen

I Karlstadmodellens tankegang er sprogræning altid familieorienteret og forankret i personens naturlige sociale netværk. Netværkssamarbejdet er inspireret af teorierne om empowerment, Freire, og økologisk udviklingsteori, Bronfenbrenner (1979). Familien besidder en særlig viden om og tilknytning til barnet. Den har viden om barnets erfaringer, interesser, motivation, følelser, kunnen og selvværd, hvilket betyder mere end det, en faglig test afdækker om barnets sproglige, kognitive eller motoriske forudsætninger. Derudover er familien det bærende element i barnets liv, og familien har en fælles historie og fremtid med barnet. De professionelle er kun en del af barnets liv i en kort periode. Deltagerne i netværket er mennesker fra de forskellige sociale arenaer, som barnet befinder sig i og kan bestå af familiemedlemmer, venner, lærere/pædagoger, fritidspersonale, talepædagog og andre betydende personer. Forældrene bestemmer, hvem der deltager i netværket.

I Karlstadmodellens tankegang sker læring (og sprogudvikling) ved, at den enkelte er aktiv og deltagende i de forskellige sociale rum, der er i vedkommendes liv. Læringen sker i samspillet og relationen, når den giver mening for individet. Alle i netværket er forpligtede på at tilrettelægge

sprogtræningen på en måde, så individet er aktivt og deltagende og i aktiviteten oplever sig betydningsfuld og værdifuld.

”.. læringens og udviklingens strategier og processer er mangfoldige, snarere end enstrengede. Læring er en social proces, men med individuelle særtræk. Viden er konstruktion, og virkeligheden er det, vi opfatter – vores forståelse af handlinger, kundskaber etc. sker gennem, at vi sætter det hele ind i en meningskabende sammenhæng. Produkttænkningen har kun lidt plads i Karlstadmodellen” Johansson (www.karlstadmodellen.se).

Hvis sprogtræningen skal være meningsfuld for den enkelte, må vi altså tage udgangspunkt i den hverdag og det liv, der giver mening for det menneske, der sprogtræner.

Set i dette lys er det indlysende, hvor vigtigt netværket er for sprogtræningen. Alle netværkets deltagere træner sproget. Vi er alle sprogtrænere, der udvikler vores sprog hele livet, påvirket af de samtaler, vi deltager i undervejs på livets rejse. Forskellen er blot, **hvad** og **hvordan** vi har brug for at træne.

Samarbejdet i netværket er således en kontinuerlig samtale, hvor status, mål og metoder hele tiden evalueres og udvikles. For at denne samtale kan flyde så frit og uhindret som muligt, er det vigtigt, at alle deltagere i netværket får en stemme, at der er åbenhed om de roller, der indtages, og at den viden, de enkelte netværksdeltagere besidder, kommer frem. Når al viden er lagt frem, lægger man i netværket kursen for næste periodes rejse. Man beslutter hvem, der skal deltage på hvilke udflugter, og hvor hurtigt rejsen skrider frem.

Forudsætningerne for at samarbejdet fungerer er, at der i netværket hersker

- åbenhed
- tydelighed
- delagtighed
- lighed
- respekt
- fleksibilitet.

Rammerne omkring netværkssamarbejdet udgøres ofte af et fælles arbejdsdokument, en fast mødestruktur, en tydeliggørelse af, hvem der har hvilke roller i samarbejdet og en kontinuerlig dialog om netværkets mål og retning og deltageres velbefindende i de roller, de har påtaget sig. Deltagerne i netværket oplever ofte, at de, når de delagtiggøres i sprogudviklingsprocessen, bliver mere engagerede

- i forhold til at informere andre om fokus personens sprog og udvikling,
- i at organisere sprogtræning
- i at motivere
- i at søge information og
- i selv at skabe materiale

Processen giver deltagerne følelser som

- meningsfuldhed
- lyst/motivation
- bevidsthed
- ansvar
- fremgang

- nytte
- engagement
- indflydelse
- ansvar

(Johansson 2001)

Sprogtræning og metodik i Karlstadmodellen

I Karlstadmodellen benævnes sprogets udviklingsperioder som: Performativ kommunikation, ordstadium, enkel grammatik, og udvidet grammatik.

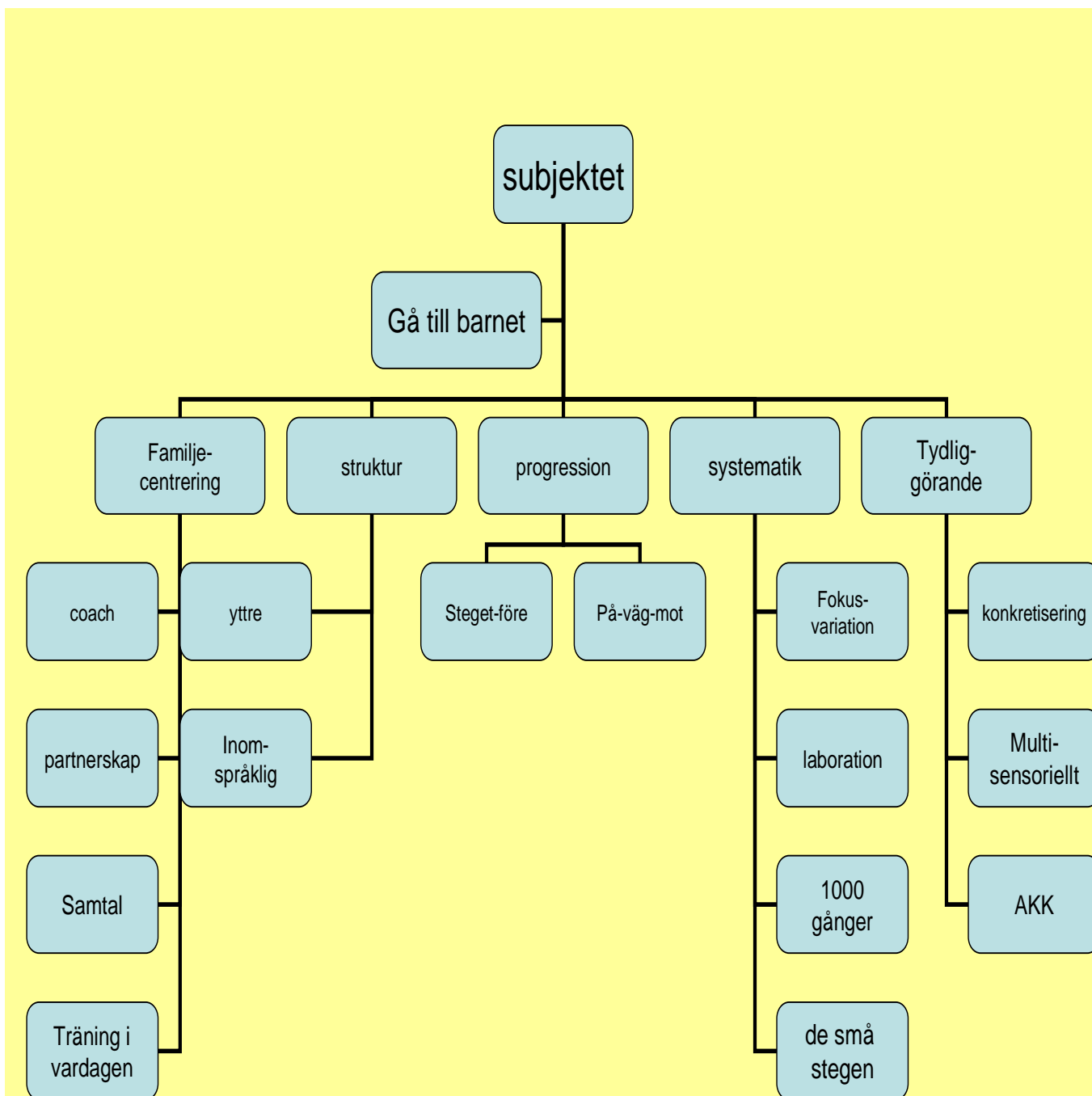
Vi kan illustrere alle menneskers sprogudvikling som en individuel rejse, der kan tage forskellige veje og ske i vidt forskellig hast. Undervejs på sprogrejsen samles elementer fra de forskellige udviklingsperioder op og organiseres i personens bevidsthed.

Alle børn har brug for engagerede voksne som rejsepartnere. Voksne, som holder i hånden under rejsen, fjerner væltede træer og andet fra vejen, retter lygterne mod vejen, så fokus for rejsen bevares og hjælper med at organisere de opsamlede elementer, så vognen ikke får overbalance eller motoren brænder sammen.

De voksne, der følger barnet på rejsen, har hver især deres egen rygsæk, som indeholder de opsamlede erfaringer, der har været betydningsfulde på **deres** rejse. De samler stadig og udvikler redskaber og metoder, der hjælper på rejsen.

I Karlstadmodellen har man gennem de erfaringer, der er opsamlet blandt børn og voksne, der har arbejdet med sprogtræning, udviklet en metodisk rammestruktur (fig. 3), som det er vigtigt at have øje for, når sprogtræningen planlægges. Rammestrukturen folder sig ud i fem strenge, som består af:

1. Familiecentrering
2. Struktur, hvor der tænkes på en tydelig ydre struktur, i form af organisering af materialet og sprogtræningssituationen og på en indre struktur, i form af organiseringen af sproget i vore tanker.
3. Progression, hvor man bygger på det barnet mestrer og på zonen for den nærmeste udvikling (Vygotsky).
4. Systematik, hvor der arbejdes med at rette fokus på et bestemt tema for herefter at variere situationen eller materialet, så det fremstår anderledes, men dog med samme fokus. Der arbejdes med de 1000 ganges gentagelser, så barnet har mulighed for at automatisere sine færdigheder, temaerne udvikles og udvides, så der er kontinuitet i sprogtræningen. Endelig arbejdes med "de små skridts pædagogik".
5. Tydeliggørelse, som især viser sig i udformningen af materialer, der konkret og med brug af flere sansemodaliteter (syns-, kinestetisk, sensorisk og proprioceptiv sans) støtter barnet i at fokusere på det, der arbejdes med i sprogtræningen og støtter barnet i den indre sproglige organisering. På samme måde anvendes alternativ og supplerende kommunikation (Tegn til Tale, skrift, fotos osv.), som støtte til og konkretisering af sproget.

Figur 3: Den metodiske rammemodell i Karlstadmodellen (www.Karlstadmodellen.se)

Materialer i Karlstadmodellen

Igennem årene er der udviklet mange forskellige materialer (se litteraturliste). Materialerne tager udgangspunkt i sprogudviklingsperioderne, og de sproglige enheder, der typisk tilegnes i hver periode. Sprogtræningen er altid tilrettelagt efter det enkelte barns behov og udvikling, så man kan godt arbejde med elementer fra flere bøger og udviklingsperioder på samme tid. Alle materialer skal indgå i et for barnet meningsfuldt samspil og leg. Her vises kun eksempler på nogle af de materialer der er udviklet. Alle materialer kan/skal videreudvikles og tilpasses det enkelte barn.

På vej mod ”performativ kommunikation” arbejdes bl.a. med rettet lytning, så individet kan genkende og skelne mellem grundlæggende prosodiske mønstre. Barnet skal præsenteres for erfaringer med kroppen og de forskellige sanser. Man arbejder meget med imitation og spejling af bevægelser, lyd og andre kropslige udtryk. Man leger mange gemmelege, der udvikler fornemmelsen for objektpermanens og andre forventningslege.

På vej mod ”ordstadium” bygges videre på det fundament, der allerede er lagt. Lytteøvelserne udbygges, idet lydene nu får en ”identitet” i form af lyd dukker, hvis navne er fonologisk minimale par. Målet med legen med dukkerne er, at barnet lærer at skelne mellem f.eks. fonemerne a/o. Dukkernes forskellighed understreger forskellen på b/d.

Bibbi er gul og fyldt med kikærter, Babba er rød og fyldt med ris.

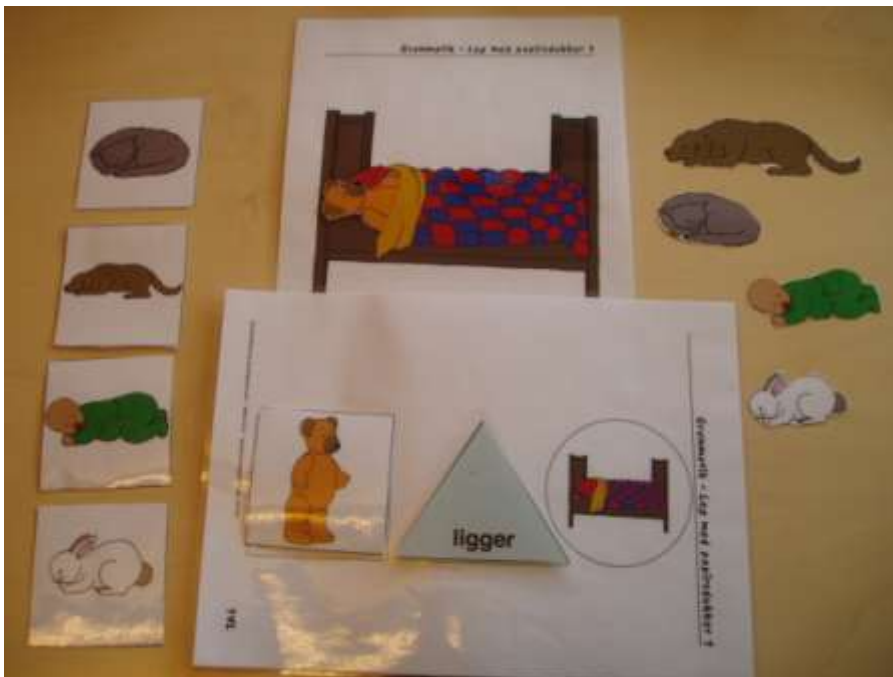
Der arbejdes stadig med imitation, leg, bøger, sange rim og remser. Fonemer introduceres også på dette tidspunkt, i form af ”taktile lyde” (stofbogstaver), der leges med som almindeligt legetøj: Gemmes, tages op, puttes ned i osv. Hver taktile lyd ”hedder sin lyd”. Dvs. at bogstavernes lydige repræsentation introduceres tidligt og lyden bliver en konkret genstand, der sanses auditivt, visuelt og taktilt.

Alle fonemer har visuelle og taktile kendetegn, der konkretiserer fonemernes distinktive træk

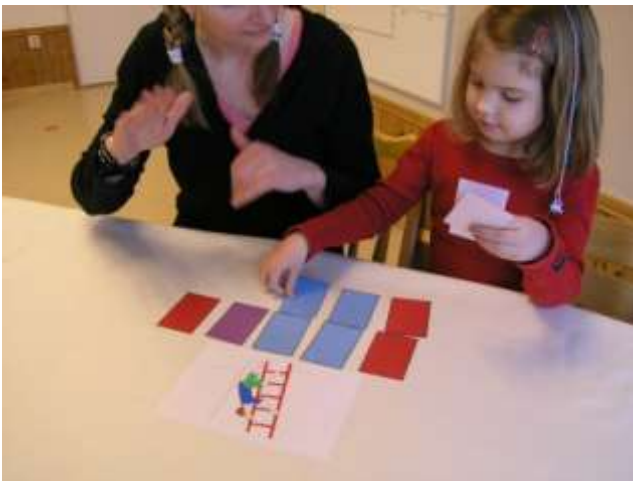
På vej mod enkel grammatik. Her introduceres den enkle grammatik, hvor børn begynder at sætte ord sammen til to og tre ordssætninger. På dette tidspunkt præsenteres ordklasser i form af rød firkant (agent i sætningen), rød cirkel (patient/recipient i sætningen) og lyseblå trekant (verbum i sætningen).

Der arbejdes videre med fonologi og skelneøvelser, ordforråd, prosodi og pragmatik.

Barnet leger "lægge i seng leg" og "skriver" og "læser" efterfølgende sætningen med ordkortene.

På vej mod udvidet grammatik. Her introduceres mere avancerede ordklasser, morfologi og tempus. Der arbejdes med farvekoder for de enkelte ordklasser, og børnene leger med farvemønstre, der repræsenterer de forskellige sætningsmønstre. Skriften anvendes som støtte sammen med farvekoderne.

Barnet kopierer sætningsstrukturen med de farvede kort, herefter siges sætningen og den skrives evt. også med farvede ordkort.

Figur 4 viser kontinuiteten i sprogtræningen igennem sprogudviklingsforløbet.

Periodeplan

De fleste mennesker, der arbejder med Karlstadmodellen har brug for at arbejde med mange dele af den sproglige udvikling på en gang. For at tydeliggøre for det samlede netværk, hvordan der skal arbejdes den kommende periode, udfyldes en periodeplan med mål, materialer og ansvarsfordeling for de enkelte aktiviteter, barnet skal arbejde med. Det samme materiale kan godt opfylde flere delmål. På hvert netværksmøde evalueres mål og materialer og nye mål og aftaler indgås.

Dato	Mål	Materiale	Ansvarlig
Pragmatik			
Leksikon			
Grammatik			
Fonologi			

Figur 5: En typisk ramme for en periodeplan i Karlstadmodellen.

Case: Anders, en ung mand på 21 år

Anders er et meget positivt, åbent og musiksk menneske med Downs syndrom. Han går på Karise Efterskole, hvor han har et godt ungdomsliv.

Da Anders var 3 1/2 år, startede han i specialbørnehave, hvor jeg, Helle Couppé, var talepædagog. Anders' forældre var allerede tidligt i Anders' liv blevet opmærksomme på Karlstadmodellen, og vi indledte et samarbejde om Karlstadmodellen.

I starten arbejdede vi ud fra bogen "Performativ udvikling. Sprogutveckling hos handicappede barn" (Johansson '88). Tegn til Tale og arbejdet med prosodiske mønstre, med henblik på tilegnelsen af sprogets melodi og intonation blev vægtet højt på dette tidspunkt. Anders lyttede til enkle stavelsesmønstre med forskellig tonelængde og betoning, uden at der blev stillet krav om, at han selv skulle producere dem. Efterhånden udvidedes de prosodiske mønstre, og Anders begyndte selv at deltage i lydlegen. Vi arbejdede også meget med Anders' øvrige sanser, især den taktile, idet lyd mønstrene blev tegnet i sand, couscous m.m.

Senere fortsatte fokus på den auditive skelneevne gennem leg med dukkerne Babba, Bibbi, Bobbo, Dadda, Diddi og Doddo.

Lyddukkerne Doddo, Babba, Diddi, Bobbo, Dadda, Diddi. For at understrege de fonologiske minimale par, som lyddukkernes navne udgør, er dukkerne syet af forskelligt stof og har forskelligt fyld: ris, kikærter, vat, skuresvamp, sand og kartoffelmel.

Vi legede også meget med sang og musik, som var meget motiverende for Anders i sprogræningen. Alle prosodiske øvelser og lytteøvelser blev indtalt på bånd, som Anders lyttede til, når han kørte i bil til og fra børnehave og senere skole (ca. 40 min. pr. dag).

Anders var i begyndelsen lyttende og nærmest tavs, men efterhånden blev han mere og mere glad for at bruge sit sprog. Han kunne sidde med en bog og "læse op" med korrekt intonation og prosodi, men "sort". Han og lillesøster Eline udviklede også deres egen kode med sort tale.

Da Anders var 5 år begyndte han at gå og som 6årig begyndte han at tale i et og to ordssætninger. Vi fortsatte arbejdet med lytteøvelser, sætningsmelodier og betoning og lod os inspirere af bøgerne "Ordstadium" og "Enkel grammatik" (Johansson '02) for også at arbejde med ordforråd, grammatik og fonologi. Vi relaterede altid materialerne til Anders' behov, interesse og dagligdag. Når vi anvendte materialer med Anders, hans nære og kære personer og interesser i fokus, var han meget motiveret. Vi anvendte skriftsproget, farver, form og forskellige taktile materialer som støtte til sprogræningen.

I Anders' specialklasse blev nogle af metoderne fra sprogræningen også anvendt i klasseundervisningen. F.eks. blev lette læsetekster fra et eventyremne skrevet i Karlstad farvekoderne.

Anders arbejder stadig med dele af Karlstadmodellen, når han er hjemme hver anden eller tredje weekend. Han fortæller hvad han har oplevet siden sidst og bestemmer, hvad der skal skrives på et aktuelt dagbogsblad, stadig i Karlstad farvekoderne. Han har f.eks. bestemt følgende tekst og billede: *Det er Frisør Nielsen, der har lært mig at barbere.* .

I 1998 startede vi et netværk, som bestod af Anders' forældre, barnepige på 14 år og alle fagpersoner omkring Anders.

Det	er	frisør	Nielsen	der
har	lært	mig	at	barbere

Inden Netværkssamarbejdet brugte Anders' mor meget energi på at koordinere og informere alle omkring

Anders om, hvad der skete i sprogtræningen i et forsøg på at få en rød tråd gennem sprogtræning og udvikling. Da netværket blev etableret, blev alle informeret på en gang og alle var med til at aftale, hvad der skulle fokuseres på i den næste periode. F.eks. blev det aftalt, at Anders hver uge skulle ringe til sin mormor. I dag elsker Anders at passe telefonen, og ofte opdager folk ikke, at han er et menneske med sproglige vanskeligheder.

Anders fik mange sociale kontakter, idet han kontaktede både kammerater, lærere, bibliotekarer, servicepersonale på skolen og naboer hjemme. Anders fik lært sprogets struktur og grammatik og talte mere og mere i helsætninger.

Anders' mor fortæller: ” *Hvis Anders ikke havde fået den sprogtræning, hvor havde han så været henne? Arbejdet med kommunikation, sprog og tale i hele netværket har bevirket, at Anders fået et fundament, så sproget nu er blevet et redskab, som han anvender aktivt i sin sociale og kognitive udvikling. Tidligere var Anders ikke vedholdende i sin kommunikation. Han gav op, hvis han ikke blev forstået. Det gør han ikke mere. Han tror på, at han kan forklare sig, og at vi vil forstå ham. Han har også fået lettere ved at klare situationsskift, fordi vi kan anvende sproget og kommunikere om det. Anders kan bedre argumentere for eller imod noget, hvilket han havde svært ved tidligere.* ”

Anders tager mange sproglige initiativer og bruger forskellige sprogstrategier: F.eks. giver han komplimenter: ”Du har fået flot hår”. Han laver sangtekster om, så de passer til noget, der betyder noget for ham. Han taler i telefon. Han blander sig i samtalen ved middagsbordet. Når Anders nogen gange synes, at hans søster er lidt for irriterende, så sætter han hver gang den samme cd på sit anlæg og spiller: ”Hun skælder mig hele tiden ud” på. Han har fået en værdighed og han har fået redskaber til at blive forstået.”

I dag er Anders som sagt 21 år og han siger det selv således:

”Helle, nu er jeg en voksen mand.”

Anders og Helle 2008

International Association for the Karlstad Model (IAKM)

I 2009 blev der stiftet en international forening for Karlstadmodellen (IAKM).

Foreningens formål er, at være et forum for erfaringsudveksling og sprede information og viden om Karlstadmodellen.

På hjemmesiden finder du information om foreningens arbejde og information om :

- Kurser, forelæsninger og arrangementer om Karlstadmodellen i de forskellige lande
- Referencer til forsknings og udviklingsarbejde, artikler afhandlinger m.m.
- Oplysninger om uddannelser i Karlstadmodellen
- Oplysninger om Certificerede vejledere og studiekredsvejledere i Karlstadmodellen (I Danmark findes pt. 3 uddannede vejledere og en uddannet studiekredsvejleder. To vejledere er under uddannelse)

Som medlem får du:

Rabatpriser på kortere kurser og forelæsninger arrangeret af Karlstadmodellen AB

Tilgang til foreningens hjemmeside

Mulighed for at støtte foreningen

Mulighed for at udele og udveksle erfaringer med andre

Formand	Annika Melin, Sverige	hans.annika.melin@live.se
Kasserer	Wenche Rognlid, Norge	Wenche.rognlid@statped.no
Sekretær	Monica Ingemarsson, Norge	monica.ingemarsson@statped.no
Bestyrelsesmedlem	Birna Bergsdottir, Island	bhb@islandia.is
Bestyrelsesmedlem	Helle Couppé, Danmark	helle@couppe.dk

Vedrørende aktiviteter og kurser: www.iakm.org

Henvendelse og oplysninger vedr.medlemskab: info@iakm.org

Litteraturliste:

Bronfenbrenner, U. (1979) *Ecology of Human Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bloom, I. and Lahey, M.(1978). *Language Development and Language Disorders*. New York: John Wiley and Sons.

Bengtsson, K & Johansson, I (2002) *Samtal om tal*. Karlstad University Studies 2002:16, Karlstads universitet, Sverige

Einhorn, S (2001) *Konsten att vara snäll*. Måns Bok, Fakta, Sverige

Freire, P ????????

Johansson, I (1988) *Språkutveckling hos handikappade barn 1; Performativ kommunikation*. Studentlitteratur, Sverige

Johansson, I (2001) Rapport: *Processer vid familjefokuserat samarbejde i språktræning* (kan downloades på www.karlstadmodellen.se)

Johansson, I (2002) *Sprogudvikling hos handicappede børn. Ordstadium (Tekst- og billedbog)*. Herning; Special-pædagogisk forlag, Danmark

Johansson, I (2002) *Sprogudvikling hos handicappede børn. Enkel grammatik (Tekst- og billedbog)*. Herning; Special-pædagogisk forlag, Danmark

Johansson, I (2006) *Utbyggd grammatik. Språktræning enligt Karlstadmodellen*. Hatten Förlag, Sverige

Johansson, I (2006) *Les Lett*. InfoVest Forlag, Norge

Johansson, I (2007) *Talträning*. Hatten Förlag, Sverige

Johansson, I (2008) *Språkträning*. Hatten Förlag, Sverige

Johansson, I m.fl. (2008) Rapport: *Nätverk i arbete med barn med hörselskada* (kan downloadas på www.karlstadmodellen.se)

Johansson, I (2006) *Talutveckling hos små barn med cochleaimplantat; en interventionsstudie*, Karolinska Sjukhuset, Sverige (kan downloadas på www.karlstadmodellen.se)

Vygotsky, L.S. (1962). *Thought and Language*. Cambridge, MA: M. PIT Press.